

Citation style

Pernes, Jiří: Rezension über: Alexandr Brummer / Michal Konečný, Brno stalinistické. Průvodce městem, Brno: Host, 2015, in: Soudobé dějiny, 2016, 3, S. 445-449, DOI: 10.15463/rec.1567285654

First published: Soudobé dějiny, 2016, 3

copyright

This article may be downloaded and/or used within the private copying exemption. Any further use without permission of the rights owner shall be subject to legal licences (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

Recenze

Po stopách stalinismu v Brně

Jiří Pernes

BRUMMER, Alexandr – KONEČNÝ, Michal: *Brno stalinistické: Průvodce městem*. Brno, Host 2015, 288 stran, ISBN 978-80-7491-478-2.

Vydávání průvodců po určitých typech historických památek či výtvorů lidské činnosti se stalo v poslední době módním trendem v nakladatelské činnosti. Probíráme-li se kupříkladu publikacemi nakladatelství Academia z posledních let, nemůžeme přehlédnout sličně vypravené průvodce po kostelech, kaplích a zvonících nebo rybnících České republiky stejně jako stylového literárního průvodce Prahou v meziválečném období.¹ Velké popularity se dočkal *Průvodce protektorátní Prahou* Jiřího Padevěta,² kterému se dostalo ocenění Slovník roku 2014, a dokonce prestižní ceny Magnesia litera jako „knihy roku“. K němu v dalších letech přibyly dva podobně koncipované svazky téhož autora, které formou místopisných hesel přinášejí detailní a mnohdy objevené informace o násilnostech spáchaných v českých zemích v závěrečné fázi německé okupace a v prvních měsících po osvobození.³ Tento výčet samozřejmě

1 KUČA, Karel: *Dřevěné a polodřevěné kostely, kaple a zvonice České republiky* (2015); TÝŽ: *Zděné zvonice České republiky* (2015); RENDEK, Jan – LIEBSCHER, Petr: *Rybníky České republiky* (2014); PIORECKÁ, Kateřina – PIORECKÝ, Karel: *Praha avantgardní: Literární průvodce metropolí 1918–1938* (2016).

2 PADEVĚT, Jiří: *Průvodce protektorátní Prahou: Místa – události – lidé* (2013).

3 TÝŽ: *Krvavé finále: Jaro 1945 v českých zemích* (2015); TÝŽ: *Krvavé léto 1945: Poválečné násilí v českých zemích* (2016).

není zdaleka úplný a mohl by pokračovat ještě dlouhou řadou dalších, více či méně úspěšných titulů.

Je třeba zdůraznit, že se nejedná o české specifikum, s podobným jevem se setkáváme v nakladatelské praxi také v okolních státech. Ostatně právě ve Spolkové republice Německo, konkrétně ve Výmaru, se dvěma brněnským historikům Alexandru Brummerovi a Michalu Konečnému dostal do rukou knižní průvodce po tomto městě v období nacistického režimu (1933–1945). Jak sami uvádějí, publikace je inspirovala do té míry,⁴ že zpracovali podobně laděnou knihu *Brno nacistické*, kterou v roce 2013 vydalo nakladatelství Host a která se rovněž setkala se zájmem čtenářů.⁵ Povzbuzení nečekaným úspěchem napsali a ve stejném nakladatelství vydali její pokračování pod analogickým titulem *Brno stalinistické*, jež nejen brněnské veřejnosti připomíná a přibližuje poměrně nedávnou, přesto však v mnoha případech již zapomenutou historii moravské metropole.

Měl jsem to potěšení, že jsem se s rukopisem knihy *Brno stalinistické* mohl seznámit ještě před jeho vydáním. Nakladatelství Host mne totiž požádalo, abych na něj napsal lektorský posudek, což jsem rád udělal a text doporučil k publikování. Nyní využívám příležitosti, abych na stránkách *Soudobých dějin* o tomto originálním průvodci informoval také odbornou veřejnost zajímající se o historii komunistického režimu v Československu. Předložená kniha má totiž zájemcům skutečně sloužit jako „průvodce městem“, jak dokládá její podtitul, a proto by – jako literatura zdánlivě pouze zábavná – mohla uniknout pozornosti odborníků. Praktickému užití knihy byl uzpůsoben nejen její formát, umožňující, aby ji čtenář nosil v kapse či malé kabelce, ale také forma jejího zpracování. Skutečně se nejedná o text odborný, kniha je napsána populárním způsobem, bez poznámkového aparátu. Čtenář však brzy zjistí, že autoři problematice, o níž píší, dobře rozumějí a že vycházeli nejen ze studia odborné literatury, ale i z dokumentů, uložených ve fondech Archivu města Brna a Moravského zemského archivu v Brně, jejichž soupis je v závěru práce připojen. Vybrali si čtyřicet devět objektů či míst, které se v období „stalinismu“ zvláště negativně zapsaly do dějin města, a v krátkých čtivých kapitolách přibližují jejich osud a roli, již tehdy sehrály.

Začínají v samotném srdci Brna, na náměstí Svobody, kde ve dnech únorového převratu roku 1948 probíhaly komunisty organizované manifestace na podporu Klementa Gottwalda a jeho politiky. Logicky pak přecházejí k akčním výborům Národní fronty, jejichž činnost řídil Akční výbor Brněnského kraje, který tehdy sídlil v budově hotelu Passage v Lidické ulici, později přejmenovaného na Slovan. Stranou nemohlo zůstat hlavní nádraží, na němž nadšení brněnští komunisté 10. července 1948 přivítali Klementa Gottwalda, který zde na chvíli vystoupil z vlaku při své cestě do Bratislavy. V těsném sousedství nádraží se nachází hlavní pošta, která se během měnové reformy v roce 1953 stala jedním z míst, kde probíhala výměna peněz. Na nedalekém Zelném

4 Viz STULÍROVÁ, Markéta: Brno stalinistické vede čtenáře érou komunistické diktatury. In: *deník.cz* [online]. 9. února 2015 [cit. 2015-08-15]. Dostupné z: http://www.denik.cz/ostatni_kultura/brno-stalinisticke-ctenare-vede-erou-komunisticke-diktatury-20150208-6v7f.html.

5 BRUMMER, Alexandr – KONEČNÝ, Michal: *Brno nacistické: Průvodce městem*. Brno, Host 2013.

trhu se zase konalo smuteční shromáždění u příležitosti úmrtí prezidenta Edvarda Beneše v září 1948. Ve stejném prostoru se nachází i brněnská tržnice, zprovozněná v roce 1951, na jejímž osudu autoři demonstrovali katastrofální nedostatek základních potravin, který v té době československou veřejnost trápil.

V samostatných kapitolách autoři přibližují centra tehdejší moci – budovu krajského výboru KSČ, Novou radnici, v níž se nacházel brněnský městský národní výbor, sídlo krajského sekretariátu Československého svazu mládeže, krajského střediska Svazu československo-sovětského přátelství, ale i sídlo pobočky Komunistické strany Řecka v Brně. Sídlem státní správy na krajské úrovni, tedy krajského národního výboru, byl Nový zemský dům na Žerotínově náměstí. Samozřejmě autoři nemohli vynechat budovu Krajského velitelství Státní bezpečnosti v Brně v Leninově (dnes Kounicově) ulici, vyšetřovnu a věznici StB v Příční ulici a další v Orlí ulici, pověstnou věznici na Cejlu či tábor nucené práce, který se počátkem padesátých let nacházel skoro v centru města v Lidické ulici. S činností Státní bezpečnosti a soudů, zbavených nezávislosti, je spojeno několik soudních procesů, jež tehdy v Brně proběhly. Kniha připomíná proces s „agenty“ takzvané Zelené internacionály v roce 1952, v jehož průběhu usedly na lavici obžalovaných takové osobnosti, jako byli spisovatelé Jan Zahradníček, Václav Prokúpek, František Křelina a Josef Knap, historik Zdeněk Kalista, literární kritik Bedřich Fučík a další. Proces se odehrál v budově Zemské sněmovny, v níž dnes – ironií dějin – sídlí Ústavní soud. V této souvislosti autoři nemohli nevěnovat pozornost domu na rohu Šilingrova náměstí a Starobrněnské ulice, v němž sídlila redakce katolicky orientovaného časopisu *Akord*, do kterého všichni výše uvedení autoři – a mnozí další – přispívali a kterou dnes připomíná pamětní deska. Další politický proces, tentokrát „s agenty Vatikánu a teroristickými vrahy“, se konal v Brně v červnu 1952. Aby jeho „výchovný“ dopad byl co nejmasovější, organizátoři mu vyhradili velký sál brněnského Stadionu.

Tažení proti církvím, především proti církvi římskokatolické, se pochopitelně nevyhnulo ani Brnu, tím spíše že bylo a je sídlem biskupství. Proto se v průvodci stalinistickým Brnem ocitla i biskupská rezidence na Petrově, která připomíná smutný osud biskupa Karla Skoupého. Jako v jiných částech republiky i v moravském hlavním městě měla pozici církve oslabit Katolická akce, inscenovaná komunistickými úřady. Ustavující schůze jejího krajského výboru se konala 18. června 1949 v Besedním domě, budově, která vždy sloužila brněnské kultuře a v níž od 19. století sídlily české kulturní spolky. Komunistický režim je ovšem zlikvidoval, a aby se této reprezentativní budově dostalo odpovídajícího využití, přidělil ji vojsku, které – pod velením ministra obrany Alexeje Čepičky – Besední dům změnilo v Oblastní dům armády, takzvanou Armu. Příběh potlačování náboženské svobody v tehdejší době připomíná i osud salesiánského kostela v brněnské čtvrti Žabovřesky a židovské synagogy. Samozřejmě přitom nemohli autoři pominout vlnu oficiálního antisemitismu, která počátkem padesátých let, v souvislosti s procesem s Rudolfem Slánským, zaplavila celou republiku včetně Brna.

Právě v té době procházelo Brno proměnou v centrum vysokého vojenského školství. Autoři zmiňují založení Vojenské technické akademie a objekty, které s ní byly spojeny, a také negativní následky, jež tato opatření měla pro ostatní brněnské vysoké

školy. Konkrétně se jednalo o faktickou likvidaci Vysoké školy technické Dra Edvarda Beneše, která byla takřka celá převedena pro účely vojenského školství, a také o Právnickou fakultu Masarykovy univerzity, která byla v roce 1950 zrušena a jejíž budova připadla také Vojenské technické akademii. Autoři v této souvislosti vhodně připomínají dobovou anekdotu, podle níž měla být na brněnském nádraží umístěna tabule s nápisem „Vojenská technická akademie – dříve Brno“. Násilnou ideologizací procházely i ostatní brněnské vysoké školy, konkrétně autoři uvádějí Vysokou školu zemědělskou a Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity, které byly vystaveny silnému politickému tlaku. Na příkladu budovy rektorátu Masarykovy univerzity připomínají poúnorové čistky v řadách studentů i profesorů a řádění takových postav, jako byl tehdejší rektor profesor František Trávníček. S vysokými školami úzce souvisí i bývalá budova Zemské a univerzitní knihovny v Leninově (dnes Kounicově) ulici, již tehdy postihlo vyřazování politicky „nevhodné“ literatury z knižních fondů. Trapnou roli musely nejednou sehrát i další brněnské kulturní instituce, za všechny autoři uvádějí alespoň Dům umění, který připravoval výstavy, jež musely být v první řadě na vyšší ideologicky, zatímco umění bylo až druhořadé.

Při psaní o Brně v období stalinismu nelze pominout osobu Otto Šlinga, který stál v letech 1945 až 1950 v čele zdejšího krajského výboru KSČ. Autoři se pochopitelně v první řadě zaměřili na jeho nejnámější akci Mládež vede Brno, za velmi přínosné a objektivně však pokládám, že věnovali pozornost i vile v Eliášově ulici, kde Šling bydlel, a že připomněli i privátní život této tragické a dnes již fakticky zapomenuté postavy československého stalinismu. V této souvislosti se samozřejmě museli zmínit o tom, že ze Šlingovy iniciativy právě v Brně vznikl první pionýrský dům v republice. Škoda jen, že pomlčeli o skutečnosti, že Šling ve svém velikášství tuto instituci chtěl nazvat Ústředním domem pionýrů a mládeže. Neměl však šanci, protože přece cokoli ústředního mohlo existovat jen v Praze, a tak musel zůstat jen u krajského formátu. V době, kdy Šling stál na vrcholu moci, chtěl z Brna udělat československý Leningrad, a proto podporoval všechny aktivity, které měly přispět k rozvoji města a zvýšit jeho význam. Patřila k nim také akce Občané budují své město, kterou brněnští komunisté organizovali od roku 1949 a která měla formou dobrovolných brigád přispět ke zvelebení Brna. Počáteční nadšení lidí ovšem rychle vyprchalo a pod tlakem reality se časem změnilo ve lhůstevnost.

Stalinistické období našich dějin bylo charakteristické svou pompézností, pěstováním „kultu osobnosti“, nekritickým oslavováním Stalina a Gottwalda a výjimkou nemohlo být ani Brno. Kniha to přesvědčivě ukazuje v kapitole věnované oslavám 1. máje ve městě, budování takzvaného Gottwaldova údolí v Líšni, vztyčení sochy sovětského vojáka na bývalém náměstí Rudé armády (dnes Moravské náměstí) a v samostatné části nazvané „Kult osobnosti“, jež sleduje především průběh oslav sedmdesátých narozenin Josifa Vissarionoviče Stalina v roce 1949.

I když z autoři nikde nenapsali přímo, je z knihy zřejmé, že v Brně – tak jako jinde v republice – se Komunistická strana Československa ve sledovaném období těšila spontánní podpoře převážné části obyvatelstva, které bylo ochotno dlouhou dobu přehlížet, případně tolerovat reálně existující nedostatky jejího režimu. Nicméně v některých kapitolkách věnují pozornost také odpůrcům komunistické totality a upozorňují

na stavby, objekty a události, jež byly s jejich působením spojeny. Konkrétně jde o dnešní Moravské náměstí, na němž měla být postavena socha prezidenta Masaryka; tento úmysl zmařil právě komunistický převrat v únoru 1948. Avšak na místě vyhlédnutém pro tento účel se v květnu 1949 konala protirežimní demonstrace, kterou rozehnala komunistická policie. Rozsáhlý areál brněnské Zbrojovky – tehdy se ovšem nazývala Závody Jana Švermy – je v knize *Brno stalinistické* uveden v souvislosti s bouřlivými demonstracemi v listopadu 1951 proti zrušení takzvaného vánočního příplatku. Popud k nim vyšel právě od dělníků Zbrojovky, které bylo až doposud možno počítat k pevným oporám KSČ. Zajímavý příběh je spojen s brněnskou psychiatrickou léčebnou, takzvaným blázincem v Černovicích. Toto zařízení se stalo útočištěm pro některé odpůrce režimu, jimž hrozilo vězení, ale také místem, kde za záhadných okolností zahynul poslanec Československé strany lidové a bojovník za demokracii Rostislav Sochorec.

Při tažení proti buržoazním „přežitkům“ likvidovali komunisté nejen soukromé živnosti a obchody, jak autoři ukázali na příkladu známé brněnské firmy Lamplota, ale také kavárny; z nich nejznámější byl ve své době vyhlášený, elegantní podnik Opera, který přeměnili zčásti v pivnici čtvrté cenové kategorie a zčásti ve Studovnu marxismu-leninismu. Stejně nekompromisně „zatočili“ i s „feudály“. Kniha to potvrzuje na příkladu šlechtického rodu Belcredi, jemuž zabavili velkostatek i zámek v Líšni a jehož příslušníky vystavili perzekuci.

Je nesporné, že publikace *Brno stalinistické: Průvodce městem* přispěla k prohloubení zájmu o nejnovější dějiny nejen moravské metropole, ale celé České republiky. Skutečnost, že se obrací k nejširším vrstvám čtenářů, není vůbec na závadu – v tomto případě snaha zaujmout laickou veřejnost není na úkor odbornosti. Nermalou zásluhu na tom má i fotografická výbava knihy. Neobjevují se v ní snímky notoricky známé, naopak i odborník zde nalezne nesmírně zajímavé obrázky, z nichž většina pravděpodobně ještě publikována nebyla. Bylo by samozřejmě možné knize ledacos vyčíst, osobně bych například uvítal obsáhlejší obecně zaměřenou úvodní kapitolu o počátečním období komunistického režimu, ať již je nazýváme „stalinistickým“, „zakladatelským“, nebo úplně jinak. Stejně tak si myslím, že by práci prospěl stručný chronologický přehled událostí, k nimž v této době v Československu došlo, aby si čtenář mohl jednotlivé kapitoly lépe zařadit do souvislostí. V průvodci mi chybí zmínka o brněnské dominantě – Špilberku, který také nemohl zůstat stranou zájmu minulého režimu a sloužil nějaký čas jako vojenská věznice. Nejvíce mi ovšem vadí, že kniha skoro úplně pomíjí fakt, že právě v době „stalinistické“ bylo v Československu zrušeno zemské zřízení, v důsledku čehož Brno z pozice zemského hlavního města kleslo na úroveň jednoho z mnoha měst krajských, a tím začal proces jeho upadání do bezvýznamnosti. A taky jsem ne vždy porozuměl systému řazení jednotlivých kapitol. Domnívám se však, že to všechno spadá do licence autorů, kteří pro to, jak se rozhodli, nepochybně měli vlastní vážné důvody. Je nesporné, že se jim podařilo napsat knihu, která přispěje k rozšíření zájmu o komunistickou minulost naší země – a těch je dnes bezesporu velice třeba.